

**«КАТЭХІЗІС» 1562 Г. С. БУДНАГА І «НАСТАЎЛЕННЕ Ў
ХРЫСЦІЯНСКАЙ ВЕРЫ» Ж. КАЛЬВІНА: ПРЫЗНАЧЭННЕ І
ФУНКЦЫІ МАЛІТВЫ**

Эпоха Рэфармацыі, ахапіўшая большасць краін Еўропы, абумовіла ўзнікненне якасна новага этапу ў развіцці рэлігійнай літаратуры XVI ст. Яго вызначальнай рысаю стала стварэнне на народных мовах вялікай колькасці перакладных, кампілятыўных і арыгінальных твораў розных жанраў рэлігійнай літаратуры, сярод якіх адным з самых папулярных і запатрабаваных быў жанр катэхізісу.

Пратэстанцкія пісьменнікі-катэхізісты розных канфесій і розных краін, імкнучыся дыскрэдытаваць каталіцкую царкву і дасягнуць хуткага пашырэння сваіх ідэй сярод максімальнай колькасці насельніцтва, звярталіся да разгляду сходных тэм і пытанняў, а таксама запазычвалі адзін у аднаго найбольш эфектыўныя сродкі паспяховай пісьмовай аргументацыі. З гэтай прычыны заканамерна ўзнікае пытанне пра тыпалогію творчасці пісьменнікаў-катэхізістаў эпохі Рэфармацыі.

Для таго, каб прасачыць гэтую тэндэнцыю ў айчыннай катэхізічнай літаратуры XVI ст., неабходна, перш за ўсё, параўнаць адзіны беларускамоўны пратэстанцкі катэхізіс таго часу – «Катэхізіс» 1562 г. С. Буднага – з самымі вядомымі пратэстанцкімі катэхізісамі краін Еўропы: М. Лютэра, П. Меланхтона, Ж. Кальвіна.

На карысць параўнання з катэхізісамі Ж. Кальвіна («Настаўленнем ў хрысціянскай веры», «Катэхізісам» 1537 г., «Жэнеўскім катэхізісам») сведчыць той факт, што з 1560 г. і на момант напісання «Катэхізіса» С. Будны займаў пасаду катэхізіста ў клецкім кальвінісцкім зборы [7, с. 20; 8, с. 852]. Гэтыя абставіны самі па сабе павінны былі «абавязаць» беларускага асветніка чытаць і вывучаць катэхізісы Жэнеўскага Рэфарматара.

«Настаўленне ў хрысціянскай веры» – самы вялікі па аб'ёму катэхізіс Ж. Кальвіна, які з'яўляецца адначасова галоўным творам пісьменніка. На аснове «Настаўлення» былі напісаныя «Катэхізіс» 1537 г., які з'яўляецца яго кароткай выняткай, і «Жэнеўскі катэхізіс», якому аўтар, у адрозненні ад двух папярэдніх катэхізісаў, надаў пытална-адказную форму. Своеасаблівы статус «Настаўлення» вылучае гэты твор з іншых катэхізісаў Ж. Кальвіна і выклікае неабходнасць правядзення параўнальнага аналізу «Катэхізіса» 1562 г. С. Буднага менавіта з гэтым катэхізісам.

Адным з самых важных элементаў хрысціянскага катэхізіса з'яўляецца тлумачэнне верніку прызначэння і функцый малітвы, да разгляду чаго звярталіся многія пратэстанцкія пісьменнікі-катэхізісты XVI ст. З гэтай прычыны ўзнікае пытанне пра наяўнасць аднолькавага тэматычнага матэрыялу і яго парадкавага выкладання ў катэхізічных творах розных аўтараў.

У частцы «пра малітву» «Катэхізіса» С. Буднага разгляд прызначэння і функцый малітвы пачынаецца вызначэннем, што такое малітва: «Молитва есть прозба къ Богу, или призыванье Бога» [1, ар. 166 3-й нумарацыі]. Затым аўтар засяроджае ўвагу на абавязку людзей заўжды маліцца Богу і тлумачыць, пра што трэба прасіць Бога пры малітве: «о всякие потребности, которых намъ потреба и zde, на симъ свете, и на томъ. То есть и о духовные потребности, и о дочасныя молити Бога маемъ» [1, ар. 166].

Пасля гэтага С. Будны прыступае да разгляду тэмы пасрэдніцтва пры малітве верніка да Бога, якая суправаджаецца крытыкай культу святых: «одного бо только дал нам Богъ причинцу или Ходатая – Исус Хрїста, Сына Своего» [1, ар. 167], таму вернікам не патрэбныя такія памочнікі і хадатаі, «яковых себе были вже от колька сотъ летъ предки наши навывышляли. То есть оных, которїи вже або померли, або для Христа помучени, на помочь себе призывали» [1, ар. 167].

Прадметам разгляду і абгрунтавання пры крытыцы культу святых у «Катэхізісе» С. Буднага сталі наступныя палажэнні:

- 1) Хрыстос – адзіны хадатай і пасрэднік «межи Богом и mezi нами человеки. Того бо для есть Богъ и человекъ, абы и Богу и человеку единосущный будучи, достаточным или съвершенным ходатаемъ былъ» [1, ар. 173];
- 2) памерлыя святые нічога пра нас не ведаюць і малітвы нашыя не чуюць;
- 3) не трэба блытаць ролю памерлых і жывых святых у зямным жыцці верніка: «Живый бо святїй может ся за живых молити, бо ведаеть, чого им надобе. Опять, коли усопнеть, ни о чимъ не ведаеть» [1, ар. 170];
- 4) калі мы кажам пра малітвы жывых святых, то маем на ўвазе толькі тых, якія жывуць на гэтым свеце, нягледзячы на тое, што яны паміраюць часовай смерцю, а не вечнай, як грэшнікі;
- 5) нельга блытаць шанаванне святых і стварэнне з іх пасрэднікаў, бо нідзе Хрыстос не кажа, што святых трэба лічыць «ходатаями или причинцами» [1, ар. 173], што разглядаецца на наступных прыкладах:
 - Хрыстос даў Апосталам не тую славу, «которую съ Отцомъ от века мель и мети будетъ безъ конца» [1, ар. 174], а таксама сваю ўладу і прывілей быць пасрэднікам, але «Слово Свое» («даль славу или свет») [1, ар. 174];
 - святые (Аўраам, Ісаак, Ізраэль) ў малітве Маісея ў кнізе Зыход ўзгадваюцца не для таго, каб мы да іх маліліся, але таму, што «тымъ Богъ даль былъ обетницу» [1, ар. 175], пра якую, узгадаўшы святых, нагадвае Маісей;
 - словы Бога з кнігі Прарока Іерэміі пра іудзеяў «ашче стануть Моисей й Самоиль пред лицомъ Моимъ, не есть душа Моя къ нимъ» [1, ар. 176] не азначаюць, што Маісей і Самуэль моляцца Богу, а толькі тое, што ніхто не здолее ўпрасіць Бога за гэты народ;
- 6) меркаванне, што «земная по небесному, а небесная по земному» [1, ар. 176] («если кто къ царю или иному государю прїити хочеть, мусить черезъ вьрядники приступу искати, тако и къ Богу черезъ

святыхъ» [1, ар. 176]) з'яўляецца памылковым, бо «къ Богу всегда отвором дверь стоять» [1, ар. 177].

Пераканаўшы вучня ў немагчымасці надання святым ролі пасрэднікаў пры малітве, настаўнік тлумачыць яму, што «двух речи къ молитве надобе: смиренія, или покори, и вери» [1, ар. 177]. Пасля чаго разглядае пытанні, калі і пра якія справы трэба маліцца Богу: «повинни есмо ся на всякъ час молитися» [1, ар. 178]; «винни есмо Бога молити напервей о вечные или о духовные речи, а потым о дочасные», бо «два животы маеть человекъ: одинъ – здесе, на земли, дочасны, а другой будетъ на небесех вечный» [1, ар. 178]. С. Будны асобна падкрэслівае, што маліцца пра справы часовыя і вечныя трэба па-рознаму: «коли просим Бога о дочасные речи, тако просити маемъ, абы есмо предся на Его волю спущчали, абы нам даль, естли бы Онъ рачиль»; «если о вечные речи Бога молимъ, <...> потреба силно и статочно просити. Бо нам тые речи Богъ певне дати обецаль и на тое нас створиль, абы есмо животь вечный мели» [1, ар. 179].

У «Настаўленні ў хрысціянскай веры» Ж. Кальвіна тлумачэнне прызначэння і функцый малітвы пачынаецца вызначэннем малітвы: гэта – «связь людзей з Богом, праз якую яны, уведзеныя ў Яго сапраўдны храм – неба, нібыта патрабуюць у Яго абяцаных Ім каштоўнасцей»¹ [2, с. 520]. Далей аўтар разважае пра неабходнасць малітоўнага звароту вернікаў да Бога, а потым пералічвае пяць прычын, чаму нам трэба маліцца, а таксама чатыры правілы, неабходныя для добрай і належнай малітвы. Пасля гэтага Ж. Кальвін звяртаецца да разгляду тэмы пасрэдніцтва пры малітве вернікаў да Бога і крытыцы культу святых, разглядаючы і абгрунтоўваючы наступныя палажэнні:

- 1) «Ісус Хрыстос прызначаны адзіным Пасрэднікам, праз заступніцтва Якога Айцец становіцца благасклонным да нас і даруе нам [грахі]» [2, с. 530];
- 2) хадайніцтва святых павінны заўжды залежаць «ад адзінага хадайніцтва Ісуса Хрыста», а паколькі гэтыя хадайніцтва вымаўляюцца ў імя Хрыста, то яны сведчаць, што «ніхто не можа ні атрымаць дапамогу, ні выратавацца дзякуючы любым малітвам іншых [людзей], калі толькі яго заступнікам не будзе Ісус» [2, с. 530];
- 3) інтэрпрэтацыя «сённешнімі сафістамі» сцвярджэння Св. Аўгусціна пра малітвы хрысціян адзін за аднаго і пра малітвы Хрыста такім чынам, што «Хрыстос – пасрэднік пры збаўленні, а вернікі – пры заступніцтве, з'яўляецца чыстым падманам» [2, с. 531]. Хрыстос – наш вечны і пастаянны заступнік, таму малітвы жывых вернікаў адзін за аднаго павінны ўздымацца да Бога;
- 4) калі мы молімся да памерлых святых, не трэба меркаваць, што гэтыя прашэнні дойдучь да Бога, «абмінаючы» Хрыста;

¹ Тут і далей пераклад з французкай мовы наш. – Ю.Б.

5) пункт погляду, што нібыта заступніцтва святых абгрунтавана словамі з Пісання, з'яўляецца памылковым, што разглядаецца на наступных прыкладах:

- памерлых святых нельга параўноўваць з анёламі, якія сваімі рукамі ўносяць да Бога малітвы вернікаў [2, с. 533]; калі некаторым здаецца, што такое параўнанне магчыма, «яны павінны даказаць, што святых з'яўляюцца службовымі духамі, пасланымі дзеля нашага выратавання» [2, с. 533];
- сказаныя Іерэміі словы Бога, што Яго душа не схіліцца да гэтага народа [іудзеяў], нават калі б перад Ім прадсталі Маісей і Самуіл, азначаюць, што «памерлыя не ствараюць ніякіх малітваў за жывых» [2, с. 533], а не тое, што памерлыя моляцца за жывых [2, с. 339] – калі не моліцца Маісей, то не моліцца і ніхто іншы, бо Маісей пераўзыходзіць усіх астатніх [2, с. 534];
- памерлым вернікам Бог не пакінуў ніякай сувязі з намі, таму сцвярджае, што яны нібыта звязаны з намі вераю, з'яўляецца недарэчным [2, с. 535];
- словы Іакава з кнігі Быцця, які прасіў, «каб да яго імя і да імёнаў айцоў, Аўраама і Ісаака, звярталіся яго нашчадкі» [2, с. 535], азначаюць, што нашчадкі «не шукаюць сховішча ў заступніцтве памерлых, а нібыта нагадваюць Госпаду пра абяцанне, у якім Ён засведчыў, што будзе да іх літасцівы і шчодры дзеля Аўраама, Ісаака і Іакава» [2, с. 536];

б) сцвярджае, што ніхто не будзе пачуць Бога, акрамя святых, з'яўляецца памылковым: «Вопыт святых, якія былі пачуць, пераконвае нас больш спадзявацца на Божыя абяцанні: у іх Бог не кажа, што Яго вушы схілены, каб слухаць адну ці дзве, ці малую колькасць [малітваў], але гаворыць, што чуе ўсіх, хто прызывае Яго Імя» [2, с. 537].

Далей пісьменнік разважае пра віды малітваў (малітвы-просьбы і малітвы-падзякі); звяртае ўвагу на тое, што маліцца трэба несупынна і за ўсё дзякаваць Богу; тлумачыць важнасць наведвання храмаў (месцаў, прызначаных для сумесных малітваў); указвае на розніцу малітваў асабістых і публічных; падкрэслівае, што сапраўдная малітва павінна зыходзіць з глыбіні сэрца; адзначае карысць духоўных спеваў і звяртае ўвагу на ролю народнай мовы пры публічных малітвах.

Відавочна, што па колькасці разглядаемых тэм тлумачэнне прызначэння і функцый малітвы ў «Настаўленні ў хрысціянскай веры» Ж. Кальвіна пераўзыходзіць адпаведнае тлумачэнне С. Буднага. Гэта выклікана, у першую чаргу, тым, што згаданы твор Ж. Кальвіна значна большы па аб'ёму, чым беларускі «Катэхізіс».

Разам з тым, не выклікае складанасці прасачыць, што ў абодвух тлумачэннях назіраецца адноснае парадкавае і тэматычнае супадзенне амаль усіх асноўных пунктаў. Так, С. Будны і Ж. Кальвін абодва разумеюць малітву як зварот да Бога, але вызначэнне даюць кожны сваё. Тэма неабходнасці

малітоўнага зварота да Бога прысутнічае ў абодвух аўтараў, але разглядаецца імі па-рознаму: калі С. Будны абмяжоўваецца заўвагаю, што гэта – абавязак кожнага чалавека, то Ж. Кальвін пералічвае цэлых пяць прычын неабходнасці маліцца.

Асаблівую цікавасць выклікае разгляд абодвума аўтарамі тэмы пасрэдніцтва пры малітоўным звароце да Бога. Тут разглядаюцца наступныя аднолькавыя палажэнні:

- 1) адзіным пасрэднікам паміж Богам і вернікамі з’яўляецца Ісус Хрыстос;
- 2) памерлыя святыя не звязаныя з намі вераю, яны не чуюць нашых малітваў і не моляцца за нас;
- 3) нідзе ў Пісанні не сказана пра заступніцтва святых, што падмацоўваецца двума прыкладамі: правільным (з пункту погляду аўтараў) тлумачэннем слоў Бога да Іерэміі, а тасама слоў Іакава і Маісея;
- 4) Бог чуе не толькі святых, але ўсіх, хто да Яго звяртаецца з малітваю.

Акрамя падабенстваў, пры разглядзе тэмы пасрэдніцтва ў аўтараў назіраюцца і пэўныя адрозненні: так, у С. Буднага адсутнічаюць тлумачэнне слоў Св. Аўгусціна і разважанні пра правамернасць параўнання памерлых святых з анёламі. С. Будны таксама больш наглядна праводзіць розніцу і паказвае сувязь паміж святымі памерлымі і жывымі, а таксама паміж жывымі святымі і жывымі вернікамі.

Такім чынам, параўнальны аналіз прызначэння і функцый малітвы ў частках пра «малітву» «Катэхізіса» С. Буднага і «Настаўлення ў хрысціянскай веры» Ж. Кальвіна дазваляе зрабіць з вялікай доляй упэўненасці выснову, што беларускі пісьменнік карыстаўся пры напісанні свайго «Катэхізіса» «Настаўленнем» Ж. Кальвіна. Пад уплывам апошняга ён здзейсніў не толькі выбар тэматычнага матэрыялу для тлумачэння прызначэння і функцый малітвы, але і выбар палажэнняў для абгрунтавання асобнай тэмы – пасрэдніцтва пры малітоўным звароце верніка да Бога.

Літаратура

1. Будны С. Катихисис, то ест Наука стародавняя христiанская от Светого Писма для простых людей языка руского въ пытаниах и отказъх събрана. Нясвіж, 1562.
2. Саверчанка І.В. Сымон Будны – гуманіст і рэфарматар. Мінск, 1993.
3. Энциклопедический словарь: в ХLI т. / Под ред. проф. И.Е. Андреевского. Издатели Ф.А. Брокгауз (Лейпциг), И.А. Ефрон. С.-Пб., 1891. Т. IV^А.
4. Calvin J. Institution de la religion chrestienne / Réimpression du texte de la première version française (1541) de l’édition de 1911. Editée par A.Lefranc, J.Pannier et H.Châtelain Genève. Paris, 1978.

